

Թէ տայ ըզձայն աստուածաբարբառ.

Երկինք, երկիր, անդունդք ի բունդ կըրկնեն դողաբար,  
Եւ լըռութիւն փոխանորդեալ պատեաց համարուն.

Յաւերժախօով աչեաց ծովուն սանձեալ յան ի հոյն  
Անձուխ անմոռնէ անշարժ համայն ալիք՝ փայր ի վեր  
Վիմատառին յանկարծ յընթացսն իւրեանց աներեր,

Իբրեւ ի շանք փայլակնարափ կենսագրաւ.

Հրատապ նըժոյզ աճիւնասցի կերպ յարշաւ :

Թէ զաստուածեան շարժիցէ շըրրունս՝

Ի դող ի տրոփ խոնարհելով լուսատեա ակունս,

Ջուարբունք յակճիւղս կան մընան անդարձ պատգամաց,

Եւ լըռութիւն անշըրպետէ ըզձայն նըւագաց :

Խօսեցաւ Աստուած .

Եւ եռասուրբ վերադառնան զըրուագք օրհներգու.

Հըռչակելով տիեզերաց յանման ալելու.

Չյաւիտենից վեհին կամաց նորոգ յայտնութիւն.

Նոր շնորհաց ցօղք, այլ տեղային նախ քան զդարս անհուն :

Ոչ, չիք ուրեք, ընտրեալքդ յազգաց համայն գոչեցէք,

Չիք յաւիտեանց իբրեւ ըզմերս Աստուած այլ ուրեք :

Նա գտիեզերս լըրիւն ունի յանեակ վերամբարձ,

Եւ զյաւիտեանս հաստատեալ անդր իսկ ժամանակաց.

Նա քան գերկինս ի վեր հիմունս արկ անտանձանին.

Յանուն նորա ոչ հանդուրժեն երկիր եւ երկին . . .

Ձի սիրտ մահացուն :

1855

ԹՈՒՂԹ ՎԱՀԱՆԱՅ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻՈՅ (ՏԵԱՌՆ Հ. ՄԻՔԱՅԷԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՉԱՄՁԵԱՆ).

Մեր ազգին մէջ այս տարիներս պատահած եւ մինչեւ հիմա շատին խօսակցութեան ու վիճաբանութեան նիւթ եղած դեպքերուն մեծապէս յարմար կրտեսեմք այս ՎԱՀԱՆ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻԻ կեղծ անունովը գրուած նամակը : Այլընձեան Մեծապատիւ Մանուկ աղան, բնիկ պօլսեցի, որ շատ տարիներէ հետէ Խրիմու Քէֆէ քաղաքը բնտանեօք հանդերձ կրբնակի, եւ իր ազգասիրութեամբն ու իմաստասէր բնաւորութեամբը պարծանք եւ բարի օրինակ է ազգիս, այս գրուածքը ցուցուց մեզի, եւ ըսաւ որ բարեյիշատակ Չամչեան վարդապետին բնագրէն օրինակուած է ամենահաւատարիմ մարդու ձեռքով. իսկ բնագիրը Ջալալեանց Սարգիս սրբազանին քովն է : Յիրաւի այ մտադրութեամբ կարդացողը յայտնապէս կրտեսեն որ ասոր հեղինակը Չամչեանին պէս սրամիտ ու պերճախօս աստուածաբանէն ի գատ ուրիշ մարդ չկրնար կարծուիլ :

Չամչեան վարդապետին սեպհական ոճն էր իմաստուն տրամաբանութիւն, զուարճախօսութիւն, եւ ռամկօրէն գրած բաներուն մէջ տաճկի բառ շատ գործածել. այնու ոճով շարադրուած է ահա նաեւ այս նամակը : Լատին Բաղերայից ու քոյճցի ըսուած լատինահայ քարոզչաց աներկիւղ ախոյեանն էր Չամչեանը, եւ անոնց դեմ ՎԱՀԱՆ ՌԻՂԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՏԻՈՅ ըսուած գրքովը ինչ աստիճանի քաջութեամբ պատերազմած ըլլալը յայտնի է ամենուն. մեր այ ըստ տեղույն յիշատակեր եմք ու պիտի յիշատակեմք : Կրնամք համարձակ ըսել քէ այս գրուածքս այ

այն Վահանին մէկ համառօտութիւնը կրնայ համարուիլ. ուստի եւ խիստ պատշաճ կերպով ստորագրութեանը մէջ ՎԱՀԱՆ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻԻ գրեր է : Իսկ բուականը, որ է 1821, յայտնի կըցուցնէ քէ նոյն տարիները հանդիպած միաբանութեան կամ ջմիաբանութեան կոիւներէն ետքը շարադրուած է : Ըսել է քէ ստոյգ է այն խօսքն որ կըսեմք քէ Չամչեան Հօր ազգասիրութիւնը եւ ճշմարտասիրութիւնը՝ ոչ հասակին ծանրանալովը պաղեր, եւ ոչ իր համարձակախօս գրուածքներուն պատճառած կոիւներովը նուագեր էր : Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը մինչեւ վերջի շունչը պաշտպանեց, եւ անոր սգեւտ հակառակորդներուն բերանը բանիւ եւ գրով միշտ պապանձեցուց : Միայն քերեւցաւայի է որ Միխիբարեան Միաբանութեան անդամ մնալովը՝ չկրցաւ կամ չուզեց իր անունը անպատրուակ եւ անփութփութիւն զնել ամէն գրուածոցը մէջ, եւ կարոյիկ կամ հոռովմեական ժողովրդեան մէջ մնալովը՝ չկրցաւ կամ չուզեց աւելի համարձակ կերպով գրել Հոռմի պապերուն եւ անոնց պաշտօնէիցը անտեղի եւ անիրաւ պահանջանքներուն դեմ : Այս պակասութիւնը կերեւնայ տեղ տեղ նաեւ այս գրուածքիս մէջ, յորում համառօտ ծանօթութիւններով հարկ համարեցանք այնպիսի կտորներուն մէջ բոլո՛ւ միտքը պարզելու, եւ բարեմիտ ընթերցողները զայրակղութեան առիթներէն հեռու բռնելու աշխատիլ :

Իսկ ասոր մէջի տաճկերէն բառերը հայերէնի վերածելը աւելորդ աշխատութիւն գիտնալով՝

անփոփոխ բողոքինք, ու միայն փակագծեցինք զանոնք՝ որպէս զի կարդացողը հայերէնի տեղ չառնու :

ԹՈՒՂԹ ԶԶ.

ԱՌ ԱՆԾԱՆՈԹ ԸՍՏ ՄԱՐՄԵՆՈՅ, ԵՒ ՍԻՐԵԼԻ ԸՍՏ ՀՈԳԻՈՅ  
Պ. ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ ԽԵԳԱԼ.

Այս օրերս բոլորի մը (սուրեք) ընկաւ ձեռքս, որ (կեօյաքի) « Կիրակոս վարդապետ պօյսեցի » անուամբ մէկը ձեր հրամանոցը գրած էր. կարդացի զայն բոլորը, եւ գարմացայ թէ ինչպէս համարձակեր է այդ մարդը որ արեւու պէս յայտնի ճշմարտութիւնը (չամուռով) ծնփել ուզէ : Ինձ այնպէս կըրօւի, թէ ինչպէս մէկ յիմար կոյր մը՝ ինքը գարեւր ջտեսնելովը կըսէ թէ արեգակ չկայ, ասոր պէս ալ այդ գոյեճցին անբժշկելի ատելութեամբ կուրացեալ ըլլալով՝ չիտեսնար եւ չկամիր տեսնել Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը, որ ի սուրբ Լուսաւորչէն մինջեւ հիմա հաստատուն ունիմք, եւ վայրապար կաղաղակէ թէ « Հայոց եկեղեցւոյն մէջ ուղղափառութիւն չկայ : »

Եւ թեպէտ անոր բոլորն սխալմունքները եւ ստորիւնները յայտնել մեզի հարկաւոր չէր, (չիւնքի) Բեշտիմաչեան Գրիգորին յայտարարութեանը դէմ կըխօսէր, որ եւս ի մայիսի 5 հրատարակէր էր, բայց որովհետեւ Բեշտիմաչեանին յայտարարութիւնը առաջուց կարդացեր էի, եւ ողջմտութեամբ եւ իրաւամբ խօսելուն վերահասու եղեր էի, չկրցայ խալառ համբերել եւ լռել, որ ասանկ զբարան եւ տգէտ նախանձայոյզ մարդու գրած ստապատիր ընդդիմաբանութիւնը տեղի գտնայ (պազի) պարզամիտ ժողովուրդներու քով, եւ ինքն ալ իր տգէտ կուրութիւնը չգիտնալով՝ յանդգնութեամբ պարծենայ թէ խօսածներս ճշմարտութիւն է, եւ մէկը չկրցաւ (ձեւապ) տալոյ :

Ուստի այս բոլորովս կարճ ի կարճոյ (պէյան) ըրի անոր զրաբանութիւնները, յիշելով իմաստունին խրատը որ կըսէ. « Տուր պատասխանի անզգամին ըստ իւրում անզգամութեանն, զի մի երեսնացի իմաստնագոյն քան զքեզ : » Զայս եւս ծանուցանեմ հրամանոցդ որ այս բոլորի մէջը առաջին մաս, երկրորդ մաս եւ այլն տեսնալու ըլլաս նե՝ չտարակուսիս թէ ինչ են անոնք.

(չիւնքի) այն գոյեճցիին բոլորը երկարաբանութեամբ գրուած էր. մենք զանի քսան մաս բաժնեցինք, որպէս զի որ խօսքին վրայօքը խօսեր ենք նե, եթէ հրամանքդ եւ եթէ ուրիշ կարդացողները (խօյայ) գտնաք :

Առաջին մասին մէջը եօթն արբացի վարդապետաց համար կըգրէ այսպէս թէ « Ճշմարիտ հաւատքը (թերկ) ընելով՝ չարափառաց հետ հաղորդակցեր են եւ միաբաներ են անոնց հետ : » Մէկ ազգ մը, մէկ եկեղեցի մը որ ուղղափառ հաւատք ունի եւ կընդունի այն ամեն ճշմարտութիւնը որ Կաթողիկէ եկեղեցին Քրիստոսի կըղաւանի եւ կուսուցանէ, այն ազգին եւ եկեղեցւոյն չարափառ ըսողն է չարափառ եւ մոլար : (Լաքին) այս մարդը (եյեր) դառնայ ըսէ (քի) Հայոց չարափառութիւնը այս է որ Հոռմայու արոտին հնազանդ չէ, ինչպէս շատ անգամ կըսէ իր բոլորն մէջ, (գերէ) ինքն ալ ի խղճէ մտաց զիտէ որ Հայոց եկեղեցին չարափառութիւն կամ մոլորութիւն չունի, որ ինքն կարենայ (մէյտան) բերել, անա այս է իր բոլոր խօսքին հիմը եւ (թեմէյը) : Լաքին կըսխալի (կօր). իր գիտցածին եւ գրածին պէս չէ. (գերէ) եթէ մէկ արեւելեան ուղղափառ ազգ մը, ինչպէս որ մեր Հայոց ազգն է, չճանչնայ զհայրապետն Հոռմայու իբրեւ յատուկ պատրիարք եւ հովիւ ազգին, եւ այս կերպով չհնազանդի նե՝ տալաին ուղղափառ է, հերձուածող կամ հերետիկոս չըլլար՝ ինչպէս այդ հակառակասէրը կըկարծէ : Վասն զի շատ է այն ազգին այս ճանաչումը թէ պապն Հոռմայու իբրեւ յաջորդ գլխաւոր առաքելոյն Պետրոսի, եւ առաջին եւ գլխաւոր հայրապետ եւ վերատեսուչ ընդհանուր եկեղեցւոյ, ինչպէս սահմանեցաւ ի մէջ տիեզերական ժողովոյն Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսոյ եւ Փյոթենտիոյ<sup>(1)</sup> : Ուստի շատ մեղքըցայ զինքը՝ երբ տեսայ

(1) Ինչպէս որ ուրիշ տեղ, եւ այս բոլորն յառաջարանին մէջ ծանուցինք, Զամբեան Հայրը Մխիթարեան եւ Կաթողիկ մնալ ուզելով՝ զարմանք չէ որ Հոռմայն պապին *առաջնութիւնը* չափազանց կըմեծցնէ, ու ոչ միայն *առաջին* եւ *գլխաւոր հայրապետ* կանոնանէ զինքը, այլ եւ *վերատեսուչ* ընդհանուր եկեղեցւոյ, եւ վրայ կըբերէ թէ այսպէս սահմանեցաւ Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսոյ եւ Փյոթենտիոյ ժողովներուն մէջ. մինչդեռ յայտնի է որ այն ժողովներուն առաջինն ու երկրորդը պապին *գլխաւոր հայրապետ* անգամ ըսած չունին. իսկ երրորդը, այսինքն Փյոթենտիոյ ժողովը, որուն *տիեզերական* ըլլալը իրաւամբ կեղակարծ՝ եւ մեր ազգին զբերէ *անընդունելի* է. Փյոթենտիոյ ժողովն ալ՝ կըսեմ, Հոռմայն պապելուն *վերատեսուչ* ընդհանուր եկեղեցւոյ ըսուելու պատիւը առած չէ ու չէր կրնար տալ :

որ կրցաւի եւ կըսըգայ ասելով այսպէս. « Աւանդ աղետիցս, (հեմ) կարգացի, (հեմ) լացի սրտիս դառնութենէն : » Անոր համար շուտով մը գայս բուրբս իբրեւ բժշկական (նուսխա կամ ուէշէր) գրեցի որ մէջի գրած ղեղերը առնէ, եւ սրտի մահաբեր դառնութիւնը դուրս բափէ : (Ձերէ) երէ այնպէս անդարման շատ ժամանակ մնայ նէ, (օլաքի) այն սրտին դառնութիւնը եւ քիւնաւոր մաղձը յանկարծ մահաոխր պատահումը կըրերէ իրեն՝ այս չար եւ դժնդակ ատելութեան եւ կամակորութեան ախտին մէջն (իքէն), եւ այսպէս (հեմ) մարմնոյն վնաս կըլլայ (հեմ) հոգւոյն :

Եւ որովհետեւ այդ մարդոյն հոգեւոր առողջութեանը ցանկացող եմ, գայս խրատս ալ եղբայրական գրով իրեն կուտամ : Յիրաւի իրեն շատ օգտակար կըլլայ այդ լացը, միայն քէ իր կուրութեանը վրայ լայ, եւ յԱստուծոյ խնդրէ ըսելով. « Լոյս տուր Տէր աչաց իմոց, զի մի երբէք ննջեցից ի մահ : » (Ձերէ) ինքն անննարին ատելութեան մահաբեր մաղձը որ ունի Հայոց ազգին դեմ՝ մտաց եւ սրտին մէջը ծածկելով, ստուրեամբ Հոռոմայու արքունի ջատագով կըձևւանայ՝ այսպէս գրելով. « (Հիջ) պէտք է խօսիլ այդպիսի ամօրալի բարբառնման ». եւ ապա կըղառնայ կըսէ (քի) անոր համար խօսեցայ « Որ չպարծենայ բշնամին հաւատոյ ինքն իրեն ըսելով. (Հէլէ) պապանձեցուցի փափական կողմը : »

Ապաքեն ամեն խոհեմ մարդ կրնայ հասկընալ՝ երէ այն խօսքերը որ այս գոյեճցիք՝ փափական կողմին ջատագովութիւն (տէյի) կըխօսին եւ կըգրեն՝ չափազանց (միւտահանէ) եւ գրախօսութիւն է, որով ի մէջ սրբոյ արքունի եւ այլոց ուղղափառ ազգաց խոռովութիւն եւ երկպառակութիւն կըձգեն, եւ Քրիստոսի ընդհանուր եկեղեցին կըվրդովեն : Հիմա բշնամի հաւատոյ մենք ենք երէ այս գոյեճցիք : Ապա յիրաւի պէտք է խնդրել որ փափական կողմին առ երես ջատագովութիւն ցոյց տուող, եւ իրօք բշնամութիւն ընող այդպիսի չարագրգիւռ մարդերը պապանձին, ոչ քէ Ձաքարիայի նման, (իլլէ) այն մարդոյն պէս որ քագաւորին հարսնիքը աղտոտ հանդերձով գնաց, ոչ քէ պատիւ մը մատուցանէ, այլ միայն ուզածին չափ ուտէ եւ խմէ, ինչպէս որ սուրբ աւետարանին մէջը գրած է. (քեզայիք) այս գոյեճցիք ալ Հոռոմայու սուրբ եկեղեցին գացեր պատառաքաղութիւն կընեն, այսինքն (չանախ եալայիճի) են եղեր, միայն քէ անոնց (սայէլէն) իրենց փորը կշտանայ, (մերամնին իճրա) ըլլայ :

Բայց որովհետեւ Քրիստոսի աշակերտացը չիվայեր իրենց բշնամեացը չար խնդրել, (իլլէ) անոնց համար աղօթք ընել եւ բողոքիւն ուղել, եւ դարձին համար զԱստուած աղաչել, որպէս զի հանցէ զսիրտն քարեղէն ի մարմնոյ նոցա եւ տացէ զսիրտ մարմնեղէն, եւ արասցէ զի ի պատուիրանս սիրոյ նորա գնասցեն : Եւ այսպիսի աղօթք (սալք) անոնց օգտին համար է, այլ եւ մեր ազգին շատ շահ եւ (Ֆայտա) ունի, (գերէ) կըղադարին մեզի բշնամութիւն եւ վնաս ընելէն, այսպէս կաղաչենք հաւատով խոստովանիմին մէջը ըսելով. « Շնորհեա եւ բշնամեաց իմոց եւ ատելեացս զբողոքիւն որ առ իս յանցանաց, եւ դարձն գնոսա ի չարեացն զոր ունին վասն իմ : »

Երկրորդ մասին մէջը կըգրէ այսպէս. « Ի՞նչ (քարգ) ուղղափառ հաւատք է Հայոց եկեղեցւոյն հաւատքը որ այսչափ դարուս մէջ չկրցաւ ճանչնալ Հոռոմայու սուրբ ժողովը, որ միշտ հերձուածող կանուանէ Հայերը. միքէ չէր կրնար ապացուցութեամբ իմանալ ազգին ուղղադաւան ըլլալը, կամ քէ ուրիշ ուղղափառ ազգաց հետ ողջամիտ վարդապետութեամբ համաձայն ըլլալը. եւ երէ պարզ գրաբարտութիւն ըլլար նէ՝ չէր կրնար մի վերահաս ըլլար : » Այս կերպ ասութիւնը յայտնի ծուռ եւ խաբեական ձեւ ըլլալը ուղիղ դատում ունեցողը շուտով կըտեսնայ :

Դենենք քէ Հոռոմայու սուրբ ժողովը այսչափ դարուս մէջ է կրցեր ճանչնալ Հայոց եկեղեցւոյն հաւատքը քէ ուղիղ է, կամ քէ իր գրածին պէս ըսենք, է կրցեր ապացուցութեամբ իմանալ ազգին ուղղադաւան ըլլալը : Ասկէց կընետեմ (մի) Հայոց եկեղեցւոյն մոլորադաւան ըլլալը : Օրինակի աղազաւ, եւ չեմ գիտեր քո բարի կամ իմաստուն ըլլալդ. ասկէց կընետեմ (մի) քո չար կամ տգետ ըլլալդ :

(Աճապա) մէկ աստուածային յայտնութիւն մը կամ եկեղեցական վճիռ մը ունի այս բանիս վրայ, քէ որ Հոռոմայու սուրբ ժողովը ապացուցութեամբ վերահաս չըլլայ մէկ ուրիշ ազգի մը ուղղափառութեանը, (իլլաքի) մէկ արեւելեան եռարեակ եւ օտարալեզու ազգ է նէ, այն ազգը չարափառ կըսեալուի : Ի՞նչ պատճառաւ չիմտածեր այդ մարդը քէ Հոռոմայու պակասական ճանաչումը (հիջ) կընայ (մի) դրականապէս հերետիկոս կացուցանել գայս :

(Հախը) խօսինք նէ, Հոռոմայու սուրբ ժողովը խիստ դժուարաւ վերահաս կրնայ ըլլալ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութեանը՝ քանի որ ասոնց

պէս (միւզեմիւրներ գունուր) ըրին, (տայիմ) ազգերնին կըզրպարտեն եւ ճշմարտութիւնը (բախլիք) կրենն : Հոռոմ ոչ հայերէն գիտե՛ որ ինքնին տեղեակ ըլլայ, եւ ոչ մեր ազգը կրնայ հասկըցունել՝ քաղաքական պատճառի համար. եւ Հոռոմ, չէ հասկըցեր (տէյի) միքէ մենք չարափառ եղանք : Ըսենք թէ Հոռոմ չէ կըցեր ճանչնալ մինչեւ հիմա մեր սուրբ Գրիգոր Նարեկացին, սուրբ Ներսէս Շնորհալի հայրապետը, եւ այլ ուրիշ սուրբեր՝ թէ մեր ազգին մէջէն ըլլայ եւ թէ ուրիշ ազգէ՛ թէ սուրբ մարդիկ են. միքէ անոնք անսուրբ եղած կըլլան :

Կամ թէ Ֆռանկաց ազգին եւ սահմանին մէջ շատ սուրբեր եկեր գացեր են, եւ (հայէ) կըգտնուին որ Հոռոմայու ժողովը գանոնք չէ ճանչցեր եւ չէ կըցեր ապացուցութեամբ վերահաս ըլլալ անոնց սրբութեանը. միքէ վասն այնորիկ պիղծ են (մի) անոնք : Հոռոմայու ժողովը տարի մը լման չճանչցաւ Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ ժողովը. միքէ այնքան ժամանակ հերետիկոսական (մի) էր. եւ (հայէ) անկէց մինչեւ ցայսօր, որ 1453 տարի է, միայն թէ Մակեդոնի ու Եւնոմիոսի՝ դատապարտութեան, եւ Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքութեան սահմանները ճանչցաւ եւ ընդունեց, եւ միւս կանոնները չիճանչնար. միքէ Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ ժողովոյն միւս չիճանչցած սահմանադրութիւնները հերետիկոսական (մի) կըսեալուն : Նաեւ Հոռոմայի եկեղեցին սուրբ Յովնանէս աւետարանչին Յայտնութիւնը քանի մը հարիւր տարի սուրբ գիրք (տէյի) չճանչցաւ. միքէ պիղծ եւ հերետիկոսական էր այն գիրքը, եւ յետոյ սրբացաւ՝ երբոր սուրբ գիրք (տէյի) ճանչցաւ :

Ճշմարիտ կրնայ ըլլար այդ վճիռը միայն քո այդ բարեկամիդ գրուածին համար որ Հոռոմայու ժողովը գանի չիճանաչեր, եւ նոյն բուղբը ծուռ եւ մոլորական է, բայց ոչ թէ չճանչնալուն համար, այլ ըստ ինքեան է մոլորական եւ ծուռ. (գերէ) Հոռոմայու ճանաչումը կամ ոչ ճանաչումը չիպատճառեր գողցաւորութիւն կամ գմոլորութիւն, որովհետեւ չիպարունակեր զայնպիսի գործս որք կարենան ինմանէ յառաջ գալ, եւ չունի անոնց հետ հարկաւոր կապակցութիւն՝ որք կարենան անկէց հետեւիլ : Ապա այս իւր դրութիւնը ծուռ է եւ խարեական ոճ մը աստրեան. վասն զի զայն ինչ որ չէ այն բանին պատճառ՝ կառնու եւ կըղեն փոխանակ պատճառի :

(Լաքին) Հոռոմայու արողը կըճանաչէր Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը մինչեւ մեր կիլի-

կեցի բազաւորաց ատենը, որ շատ անգամ միմեանց հետ բղբակցութիւն եւ սէր կրնէին. եւ անկէց յետոյ եւս՝ մինչեւ ԺԳ Գրիգոր պապին ժամանակը. եւ այս ըսածս (սապիք) կընէ նոյն պապին կոնդակը որ գրեց իբրոյն Քրիստոսի 1584, որ անկէց մինչեւ հիմա 257 տարի է. եւ անա Եսայապէս կըսէ.

« Ապաքեն ազգ Հայոց բազմաթիւ եւ իբր ան-  
« համար, երեսելի յոյժ հնութեամբ եւ անուամբ  
« առաւել քան զամենայն ժողովուրդս արեւե-  
« լեայց, ամենայնիւ գովելի ի փոյթ քրիստոնեա-  
« կան կրօնից եւ յարիական հաստատութեան...  
« Ապա յոժարութեամբ ցանկացեալ մեր ըստ  
« ձեռնահաս գոյոյ նպաստամատոյց լինել յոգնա-  
« թիւ եւ բարեհամբոյր ազին, առաւելապէս առ  
« փրկութիւն հոգւոց, եւ առ հաստատուն պահ-  
« պանութիւն եւ աճումն սրբոյ կրօնի եւ ուղղա-  
« փառ հաւատոյ՝ սահմանեցաք կանգնել առան-  
« ձին դպրատուն : »

Անա Հոռոմայու արողոյն վկայութեամբը մինչեւ այն ժամանակը ուղղափառ ենք եղեր, անկէց (պերի) Հայոց եկեղեցւոյն մէջը ինչ մոլորութիւն (գունուր) ըրաւ նէ՛ պէտք է որ գոյեճցիք (պէյան) ընեն. եւ որովհետեւ չեն կրնար, (գերէ) նոյն ուղղափառ հաւատքը ունինք, ապա այսու կերպիւ եւս ուղղափառ է Հայոց ազգը, եւ ոչ բնաւ կրնայ ըսուիլ չարափառ : Նաեւ քանի որ բազաւորութիւննիս բարձաւ, ազգերնիս ցիր եւ ցան եղաւ, խրոխտ եւ այլակրօն ազգաց տակը ստրուկ եղանք, միմեանց հետ բղբակցութիւննիս դադրեցաւ. ուստի ըսենք թէ Հոռոմ հիմա չկրնար ճանչնալ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը. ասկէց կընետելի (մի) որ մենք հերետիկոս ըլլանք :

(Լաքին) կըվկայեմ, երէ Հոռոմ ունենար յարմար եւ կարգաւորեալ միջոցներ, այսինքն հայկական լեզուի ծանօթութիւն կամ հաւատարիմ լեզուագետ անձինք, պարապ ժամանակ քննութեան, կամք եւ ջանք տեղեկութեան, եւ այլն, յիրաւի կրնար Հայոց ուղղադաւան ըլլալը ճանչնալ եւ վկայել, ինչպէս առաջին ժամանակն կընէր : Եւ (չիւնքի) այս միջոցները չունի այժմ, եւ գոյեճցուց (մնափրխներուն) բուղբերը կըկարդայ եւ (իխրիպար) կընէ, ապացուցութեամբ չիկրնար վերահաս ըլլալ իրին ճշմարտութեանը : Եւ ասկէց ինչպէս կընետելի եղեր Հայոց եկեղեցին մոլորական ըլլալը :

(Շարայարութիւնը յաջորդ բերրին մեջ) :